

КУ «Попільнянська публічна бібліотека»

Організаційно-методичний відділ

Леся Українка:

нестримна
геніальність
європейки і
витончена
українська душа

(Досьє життя і творчості
письменниці)

ПОПІЛЬНЯ, 2021

150 років тому у Новограді-Волинському – 25 лютого (13-го за старим стилем) 1871 року – у шляхетній і освіченій родині Олени і Петра Косачів народилася дівчинка. Її назвали Ларисою, але вона візьме псевдонім «Леся Українка» і стане одним із стовпів української культури. Батько Лесі (Лариси Косач) був правником, дійсним статським радником, маршалком Ковельського повіту. Мати (у дівоцтві Драгоманова) – відома письменниця і громадська діячка, яка взяла собі псевдонім – «Олена Пчілка». Її брат, дядько Лесі Українки, Михайло Драгоманов – видатний український історик, філософ, дослідник мови, фольклорист, прихильник ідеї «європеїзму» України.

Десять іпостасей на унікальність особистості Лесі Українки та її творчої спадщини.

1. Обдарована

Лариса Косач була дуже обдарованою дитиною:

- У 4 роки дівчинка навчилася читати (перша прочитана книжка **«Розмова про земні сили» Михайла Комарова**),
- у 5 – грала на роялі і почала самотійно писати листи своєму дядькові Михайлу Драгоманову;
- у 6 років уже майстерно вишивала;
- у 9 – склала перший вірш – «Надія»,
- у 13 років – вперше опублікувала свої поезії, взявши псевдонім «Леся Українка»;
- у 14 – видала першу свою поему «Русалка», два переклади повістей Гоголя;
- у 19 років написала підручник «Стародавня східних народів»,
- у 22 – за сприяння Івана Франка видала поетичну збірку «На крилах пісень».

а також

історія

першу

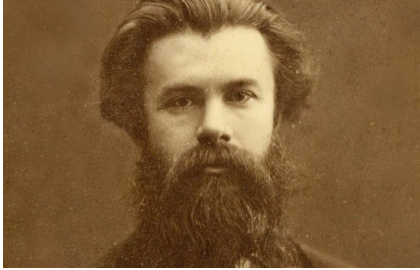
Лариса Косач (Леся Українка), 1887 рік фото

Леся мала хист:

- і до малювання (деякий час навчалася в художній школі **Миколи Мурашка** в Києві);
- і до музики (брала уроки гри на фортепіано у дружини **Миколи Лисенка Ольги О'Коннор**);
- і до вивчення іноземних мов (навчалася у приватних викладачів і вивчала мови самотійно).

Найбільший вплив, на думку біографів, справив на Лесю Українку її дядько Михайло Драгоманов. Він багато спілкувався із нею, читав їй у дитинстві в оригіналі твори світової літератури, всіляко сприяв її розвитку.

Біографи пишуть, що Леся мала свого дядька за «ідеал».

Михайло Драгоманов (1841–1895) – український публіцист, історик, філософ, економіст, літературознавець, фольклорист, громадський діяч. Дядько Лесі Українки. Фото 1870-х років

У формуванні особистості Лесі Українки безперечну роль відіграла її мати – **Олена Пчілка**, яка сама була обдарованою людиною, талановитою поеткою і «войовничою українофілкою». Однак, як зазначають біографи, зокрема і рідна сестра Лесі Українки – **Ольга Косач-Кривинюк**, у ставленні матері до доньки Лариси не було теплоти, у дитинстві вона недооцінювала її здібності, часом навіть применшувала їх, не бачила глибини Лесиної натури. Можливо, так склалося через те, що Леся мала заглиблену в себе, «потаємну вдачу», що контрастувала із веселим характером старшого сина Косачів – Михайла.

Лариса та Михайло Косачі. Київ, 1890-ті роки

Основним джерелом інформації про Лесю Українку є книга її сестри Ольги – [«Леся Українка. Хронологія життя і творчості»](#).

23 роки Ольга Косач-Кривинюк витратила на опрацювання родинного архіву Косачів-Драгоманових, величезної кількості листів, зокрема і самої Лесі Українки. Ольга вберегла цей архів під час сталінських

репресій проти її родини у 1930-х роках, а потім вивезла його на Захід через фронти Другої світової війни.

Результатом стала біографічна книга, що вийшла друком у Нью-Йорку аж у 1970 році – через 25 років після смерті Ольги Косач-Кривинюк. Вона померла від хвороби в таборі для переміщених осіб 11 листопада 1945 року в німецькому Авґсбурґу.

Ольга Косач, сестра Лесі Українки. Варшава, 1895 рік

«Бібліографічний опис книги: Ольга Косач-Кривинюк. Леся Українка: хронологія життя і творчості. – Нью-Йорк: 1970 р. – 926 с. Друком Видавничої С-ки «Гомін України», 140 Бетхурст Ст., Торонто, Онт., Канада Printed by «Homin Ukrainy» (Ukrainian Echo) Publishing Co., 140 Bathurst St., Toronto, Ont., Canada. Редактор – Петро Одарченко. Обкладинка – Петро Холодний».

Ось унікальний запис від 3 грудня 1963 року, коли на конференції у Нью-Йорку з нагоди вшанування 50-х роковин із дня смерті Лесі Українки, її наймолодша сестра **Ізидора Косач-Борисова** (піддавалася репресіям у СРСР, виїхала на захід), член-кореспондент **Української вільної академії наук (УВАН)** у США, читає сторінки ще не опублікованої книги Ольги Косач-Кривинюк.

2. Псевдонім

Є різні версії того, чому Лариса Косач обрала собі псевдонім «Леся Українка».

Оскільки дівчинка це зробила у ранньому віці, то вважається, що таке літературне ім'я було обране з ініціативи матері – Олени Пчілки. З одного боку, цей псевдонім прямо вказує на культурну ідентичність, а з іншого – він давав зрозуміти читачам львівського часопису «Зоря», куди надіслали Лесині поезії, що авторка походить не із Галичини.

За іншою версією, псевдонім Лариса Косач обрала сама, наслідуючи свого дядька Михайла Драгоманова, якого надзвичайно шанувала і любила, і який часом підписував свої твори – «Українець».

3. Поліглотка

Леся Українка знала більше ніж десяток мов, серед них і латину та давньогрецьку. Окрім рідної – української, вона вільно розмовляла французькою, німецькою, італійською, польською, болгарською і російською мовами, розуміла грузинську.

«Леся мала прекрасні здібності до мов і сама про себе говорила, що, мабуть, немає такого звуку, якого вона не могла б виговорити. Вона писала свої твори українською, російською, французькою та німецькою мовами, перекладала з давньогрецької, німецької, англійської, французької, італійської та польської мов. Вона добре знала латинську мову, а під час перебування в Єгипті почала вивчати іспанську мову», – [повідомляє](#) біограф.

4. Спадок

По собі Леся Українка залишила вражаючі поетичні поеми, прозові твори, понад 270 віршів, публіцистичні статті, а також неперевершені переклади світової класики.

«Ще у 1889 році [в листі](#) до брата Михайла Леся Українка виклала велику програму перекладів творів світової літератури українською мовою. В рамках цієї програми вона перекладала твори Гейне – **«Ліричні співанки»** (1890), поему **«Атта Троль»** (1893) та інші поезії. Серед її

перекладів – гімни з «Рігведи» (1890), поезії Давнього Єгипту (1910), спроби перекладів творів Гомера, Данте, Шекспіра, Байрона».

Видане в СРСР, цензуроване радянською ідеологічною машиною, зібрання творів Лесі Українки становить 12 томів.

«Послідовна речниця української ідеї, цілковито незалежна від російських впливів поетка, іронічна й скептична в оцінці імперських авторитетів і цінностей

мислителька. Свого часу було зроблено все можливе, щоб такої Лесі Українки ми не побачили. Її цензурували надзвичайно пильно, адже в радянському іконостасі вона мала постати бездоганною предтечею соціалістичного реалізму et cetera», – писала літературознавиця **Віра Агєєва**. У незалежній Україні видавництво **Komora** видало [третомник листів](#) Лесі Українки.

Є [електронні ресурси](#), де зібраний доробок Лесі Українки.

5. Фольклористка

«Леся Українка впродовж усього життя цікавилася українським фольклором. Вона знала дуже багато народних пісень (близько 500) і сама була визначним носієм фольклору. Перша її фольклористична праця – «[Купала на Волині](#)» – опублікована в 1891 році, а останній великий цикл пісень з її голосу записав її чоловік **Климент Квітка** в 1913 році.

«Народні мелодії. З голосу Лесі Українки записав і упорядив Климент Квітка». Київ, 1918 рік

Леся Українка і Климент Квітка були першими українськими фольклористами, які почали записувати виконання народних співів на фонограф.

«У 1908 році Леся виділила зі своїх невеликих коштів 300 рублів для **Філарета Колесси**, завдяки чому він зміг записати багато дум для свого фундаментального видання», – [пише у біографії](#) Лесі Українки її сестра **Ольга Косач-Кривинюк**.

На одному із тих записів зберігся голос самої Лесі Українки.

Леся Українка в Криму (Чукурлар), 1897 рік

6. «Лісова пісня» – шедевр, інтерпретація легенди про Грааль

Драму-феєрію «**Лісова пісня**» літературознавці називають шедевром української і світової літератури та драматургії. У цьому творі Лесі Українки відчувається глибинний зв'язок із стародавніми поемами, що входять у творчу спадщину людства.

Деякі дослідники бачать у «Лісовій пісні» інтерпретацію **легенди про Грааль** (стародавній образ животворної енергії, сконцентрованої у жінці, а у християнстві – чаша, в якій збереглося кілька краплин крові Ісуса Христа – ред.)

Розповідаючи у «Лісовій пісні» сумну історію кохання, Леся Українка дивовижно точно та вишукано передала глибину вічного протистояння між світлим і темним у людському естві, прірву між красою природи, неповторністю душі, здатної її відчувати, і потворністю обмеженості та жадібності. У цей твір Леся Українка вклала усе своє дитинне зачудування світом, свій пошук спорідненої душі, увесь свій життєвий досвід, енциклопедичні знання і непересічний багатогранний талант.

Леся Українка написала «Лісову пісню» у **Кутаїсі (Грузія)** менше ніж за два тижні, і ще понад тиждень допрацьовувала текст.

«Мені здається, що я просто згадала наші ліси та затужила за ними. Я писала її 10-12 днів і не писати ніяк не могла... Але після неї я була хвора і досить довго «приходила до пам'яті». Все боліло, наче мішки носила... Я здавна тую Мавку «в умі держала»... У **Колодяжному** (село на Волині, де у будинку, в якому Леся провела свої дитячі і юнацькі роки, тепер її музей – ред.) в місячну ніч бігала самотою в ліс (ви того ніхто не знали) і там ждала, щоб мені привиділась Мавка», – писала Леся Українка в листі до сестри Ольги від 27 листопада 1911 року.

Жанр, у якому була написана «Лісова пісня», тепер називають – **фентезі**.

7. Хвороба

Із 9-річного віку і до кінця життя Леся Українка хворіла на туберкульоз кісток. Вона називала свою боротьбу із недугою – «тридцятилітньою війною». Леся перенесла кілька операцій, весь час відчувала біль. Із часом до туберкульозу кісток додалися серйозні проблеми із легенями і нирками.

Почалося все, як пише сестра Ольга, у січні 1881 року, коли у дівчинки раптом почала дуже боліти нога (деякі біографи пишуть, що перед цим Леся застудилася і, можливо, це було ускладнення важкої вірусної інфекції) і то так сильно, що дитина плакала. Лікарі вирішили, що це гострий ревматизм, лікували натираннями та мазями, і з часом, ніби все налагодилося.

Лариса Косач у волинському народному вбранні. 1878 чи 1879 років

Леся у дитинстві, розповідає її сестра, попри свою тиху вдачу, дуже любила танцювати. І вони разом зі старшим братом Михайлом (Леся

дуже з ним дружила і зберегла цей зв'язок на все життя) танцювали «козачка». Але після цього Лесі чомусь ставало сумно, і як вона сама потім казала, ніби «ввижалася майбутня доля».

Туберкульоз кісток у Лесі діагностували влітку 1883 року. Їй оперували ліву руку, видаливши частини кісток, уражених хворобою. Лесі довелося відмовитися від музичної кар'єри, про яку вона думала.

Зліва направо: Ольга Петрівна Косач (Олена Пчілка), Леся Косач (Леся Українка), Сергій Мержинський; на копиці: Ольга Косач, Олександр Петрович Драгоманов, Ізидора Косач. Гадяч, 8 липня 1898 рік

Через деякий час Леся Українку закують майже повністю у гіпс, вільною залишиться тільки стопа однієї ноги. Рідні бачили, що дівчина вправлялася, щоб грати пальцями цієї ноги на роялі.

Все життя Леся Українка була вимушена лікуватися, проходити через болючі медичні процедури, а окрім цього шукати для життя місця, що уповільнювали б розвиток хвороби. Такими місцями стали Єгипет, Італія, Крим і Грузія.

Леся Українка (Лариса Косач-Квітка). Єгипет, 1910 рік

8. Любов

Леся Українка, як і більшість духовно обдарованих особистостей, захоплювалася талантами та вміннями інших людей. Вона по-своєму любила кожного, хто збагатив її світ, зробив яскравішим її життя, а головне надихнув і направив її жадібний до пізнання мозок. У ранньому

дитинстві Леся була «нерозлийвода» зі своїм старшим братом Михайлом. Вони разом гралися, разом читали книжки, разом училися удома, оскільки батьки не хотіли віддавати дітей до повністю зрусифікованих шкіл.

Лариса та Михайло Косачі. Київ, 1881 рік

Леся дуже любила своїх молодших сестер – Ольгу, Оксану, Ізидору. Навчала їх тому, що знала і уміла сама.

Драгоманови й Косачі у 1890-х роках. Ліворуч сидять діти Михайла Драгоманова – син Світозар і найстарша донька Лідія (у чорній сукні). У центрі: Олександра Драгоманова – дружина брата Олександра – з донькою Оксаною. Праворуч скраю – сестра Олена Пчілка, у дівочтві Ольга Драгоманова, у заміжжі Косач. Стоять, зліва направо: її доньки Оксана й Ізидора Косачі – сестри Лесі Українки – та їхня двоюрідна сестра Аріадна (за Оленою Пчілкою) – молодша донька Михайла Драгоманова

Великий пієтет у Лесі Українки викликали **Михайло Драгоманов, Микола Лисенко, Володимир Антонович, Михайло Старицький, Максим Ковалевський**, сестра батька – **Олена Косач**, від яких вона не відходила, коли ті приїжджали на гостину до її батьків.

Учасники урочистостей з нагоди відкриття пам'ятника Івану Котляревському в Полтаві, 1903 рік. Зліва направо: (перший ряд) – Михайло Коцюбинський, Леся Українка, Гнат Хоткевич, (другий ряд) – Василь Стефаник, Олена Пчілка, Михайло Старицький, Володимир Самійленко

По-особливому Леся Українка ставилася до **Івана Франка**, вважала, що «і нігтя його не варта», але при цьому вступала із Франком в інтелектуальні дискусії, якщо мала інше бачення окресленої проблеми.

Соломія Павличко, одна із перших в Україні незашорених радянською ідеологією дослідниць життя та творчості Лесі Українки, висвітила тісні стосунки Лесі Українки із **Ольгою**

Кобилянською, причому, в дуже «вибуховому» на той час ключі.

Аналізуючи листування Лесі Українки й Ольги Кобилянської, Соломія Павличко зробила такий висновок: «Листи були втіленням мрії про любов, яка не зреалізувалася в їхньому житті повною мірою. Лесбійською фантазією, для якої дають підстави й щоденники Кобилянської, і її попередні твори».

Леся Українка (праворуч) із Ольгою Кобилянською. Чернівці, травень 1901 року

«Якщо зважити, що це був час ламання радянських і пострадянських стереотипів у поглядах на літературних класиків, то виступ Павличко до певної міри відіграв позитивну роль. Мала рацію **Ніла Зборовська**, яка твердила: «Механізм цієї провокації був очевидний: якщо у тоталітарному суспільстві сексуальність пригнічувалася і була приречена на замовчування, то розмова про неї стає ознакою радикального зсуву: удар наноситься по академічному літературознавству», – писав дослідник **Володимир Баран**.

Діячі української культури та представники громадськості, які були учасниками урочистостей з нагоди відкриття пам'ятника Івану Котляревському в Полтаві, 1 вересня 1903 року. Леся Українка в лівій частині фотографії

Що стосується чоловіків, то «дружба, а не кохання» зв'язала Лесю Українку із **Сергієм Мержинським**, з яким вона познайомилася 1897 року під час лікування в Ялті. Леся називала його «другом моїх ідей». Мержинський жив у Мінську, і коли його стан (у нього був туберкульоз легень або як тоді казали – сухоти) дуже погіршився, Леся Українка поїхала його доглядати, попри те, що її мати Олена Пчілка була категорично проти цього.

Сергій Мержинський, 1899 рік

За одну ніч, біля ліжка помираючого Мержинського, 18 (31) січня 1901 року Леся Українка написала поему **«Одержима»**.

Свою долю Леся Українка зв'язала із **Климентом Квіткою**. Якось у листопаді 1898 року Леся читала своє оповідання «Над морем» на зібранні літературно-артистичного гуртка Київського університету. Там вона познайомилася із 18-літнім першокурсником Климентом Квіткою. Вони з'ясували, що мають велике спільне захоплення – український фольклор. Улітку 1901 року Климент Квітка їде разом із Лесею Українкою у подорож Буковиною. Поступово у них виникають стосунки.

Перший ряд (зліва направо): Леся Українка, Світозар Драгоманов (син Михайла Драгоманова), Ольга Косач-Кривинюк, Олександра Шимановська (сестра Петра Косача), Марія Карташевська (кума Ольги та Петра Косачів) і собака Кудля. Другий ряд: Михайло Кривинюк (чоловік Ольги Косач), Климент Квітка (чоловік Лесі Українки), Ізидора Косач, Олена Пчілка. Гадяч, урочище Зелений Гай, 1906 рік

7 серпня 1907 року Леся Українка і Климент Квітка офіційно оформили шлюб, а через два тижні разом вирушили до Криму, де Квітка отримав посаду в суді. Ця робота забирала у нього багато сил, але не давала достатньо грошей для нормального життя. Через нервові і фізичне перенапруження Климент і сам захворів на туберкульоз. Але приклад Лесі надихав його, і Квітка робив усе, щоб урятувати їх обох. Климент розумів велич особистості, з якою його пов'язало життя, вважала сестра Лесі – Ізидора.

Климент Квітка (1880–1953) – український музикознавець-фольклорист. Чоловік Лесі Українки. В'язень ГУЛАГу

Квітка возив Лесю на лікування за кордон, шукав місця, що підходили їй для життя. Проте, часом йому доводилося навіть продавати речі, щоб купити ліки. Але хвороба Лесі прогресувала...

Климент Квітка став удівцем у 33 роки і тяжко пережив смерть дружини. Доля відвела йому ще сорок років життя, і про Лесю він ніколи не забував. Квітка обійняв посаду заступника генерального секретаря судових справ **Української Центральної Ради**, а у березні 1918 року був призначений заступником міністра юстиції **УНР**.

Після перемоги більшовиків і встановлення радянського ладу – Климента Квітку переслідували, арештовували, він відбував покарання у **ГУЛАГу**. Помер Квітка у 1953 році в Москві.

9. Останні дні у Грузії

Останній час свого життя Леся провела у грузинському містечку **Сурамі** разом із Климентом Квіткою. Вони приїхали до Грузії у 1903 році, жили там у різних місцях і активно працювали, зокрема над обробкою зібраного фольклору та Лесиних драм.

Останнє десятиліття у житті Лесі Українки вважають найбільш плідним і зрілим періодом її творчості. Його назвуть найсильнішими роками українського модернізму.

Леся Українка (Лариса Косач-Квітка) в родинному колі. Зліва направо: Ізидора Косач-Борисова, Лариса Косач-Квітка, Ольга Косач (Олена Пчілка), Ольга Косач-Кривинюк із сином Михайликом, Юрій Борисов

(стоїть). Київ, початок травня 1913 року, знято у помешканні Олени Пчілки на вулиці Маріїнсько-Благовіщенській, 101

«Хто вам сказав, що я слабка, що я корюся долі? Хіба тремтить моя рука чи пісня й думка кволі?» – пише Леся.

В останній рік життя Лариса Косач-Квітка – Леся Українка – написала драматичну поему **«Оргія»** і триптих – **«Що дасть нам силу?»**, **«Орфеєве чудо»**, **«Про велета»**, який присвятила Івану Франку.

Леся Українка (1871–1913). Київ, травень 1913 року. Фото Юрія Тесленка /// Леся Украинка (1871–1913). Киев, май 1913 года.

Дізнавшись, що донька дуже погано вже себе почуває, до неї у Грузію разом із Ісидорою приїжджає мати – Олена Пчілка. І Леся Українка в останні дні і години життя надиктовує їй начерки своєї останньої, незакінченої драми **«На передмісті Александрії...»**.

Померла Леся Українка на 43-му році життя 19 липня (1 серпня) 1913 року в Сурамі.

Грузія. Пам'ятник Лесі Українці в містечку Сурамі біля Музею Лесі Українки

Музей Лесі Українки відкрили в Сурамі у 1952 році, ще до смерті Сталіна. Але в іншому приміщенні, оскільки будинок, де письменниця провела свої останні дні, не зберігся.

«Місцева школа носить ім'я Лесі Українки, в старших класах там викладають українську мову. Щороку восени в Сурамі проводять свято під назвою **«Лесяоба»** – влаштовують концерти, громада збирається біля погруддя Лесі Українки, поруч із музеєм. Звучать українська поезія та пісні, до Сурамі приїздить і представники центральної влади Грузії», – **розповідала Мар'яна Драч**, яка відвідувала Сурамі.

Похована Леся Українка на Байковому кладовищі в Києві.

Жалобна процесія з тілом Лесі Українки на Байковому кладовищі. Київ, 7 серпня 1913 року

10. Цензурування, репресії проти родини і...перемога

Радянська влада, усвідомлюючи фундаментальну роль культури у формування світогляду людей, використовувала творчість українських геніїв для своїх цілей. Спадщину Лесі Українки, як і творчість **Тараса Шевченка** та Івана Франка, обрізали за усталеним ідеологічними шаблонами.

Ті твори Лесі, що були включені в систему шкільної та вищої освіти СРСР, інтерпретувалися як підтвердження головних ідеологічних комуністичний догм. А ті твори, які для цього ніяк не можна було використати, вилучалися і табувалися.

Це і драма **«Бояриня»**, де були показані справжні відносини між українцями та росіянами після **Переяславської ради**. Це і **«Кассандра»**, **«Камінний господар»**, **«Оргія»** – твори, в яких Леся Українка торкнулася тем спільних для української та ширшої європейської культури.

Драматична поема «Бояриня» Лесі Українки була написана нею впродовж трьох днів (27–29 квітня 1910 року) в Єгипті. Уперше надрукована вже після смерті поетеси, в 1914 році в київському журналі «Рідний Край» (у номерах з I по VI). Удруге надруковано (вперше окремим виданням) у 1918 році в Дніпрі (тоді – Катеринослав)

Піднявши спотворений образ Лесі України на знамена так званої пролетарської культури, радянська влада при цьому усіляко переслідувала її рідних. Їх піддавали репресіям, ув'язнювали і висилали у табори. Навіть матір письменниці, вісімдесятилітню Олену Пчілку хотіли заарештувати.

Цинізму не було меж. Коли, наймолодшу рідну сестру Лесі – Ізидору Косач – звільнили із **«Онеглагу»** в 1940 році, то її примусово залучили разом із сестрою Ольгою до підготовки вшанування у лютому 1941-го року 70-річчя від дня народження Лесі Українки – «видатної поетеси революціонерки», як наголошувала радянська ідеологія.

Проте, тоталітарна система, з часом завжди програє геніям.

Леся Українка завжди сучасна

Леся Українка, своєю творчістю і перекладацькою діяльністю органічно вплела українську мову і культуру в загальний цивілізаційний контекст людства.

«Саме Леся Українка видала українцям паспорт, що ми – культурна нація, що ми – європейська нація», – наголосила **Оксана Забужко** в **інтерв'ю** Радіо Свобода.

Своєю «шляхетною аристократичною лицарською українською жіночністю» Леся Українка заклала такі суспільні і культурологічні тренди, які у кожній епосі знаходять нові форми для втілення.

Сама Леся Українка вклала у вуста Мавки із «Лісової пісні» таку думку про себе: «Ні! Я жива, я буду вічно жити. Я в серці маю те, що не вмирає...»

Використана література:

Українка, Леся. Вірші. Драматичні поеми: поезія/Л.Українка; худ. оформл. І.В. Осіпов. - Х.:Фоліо, 2008.- 351 с. – (Українська класика).

Богдан С. Автопортрет «жінки з косачівського роду» за її листами/С.Богдан//Дивослово,2005.- №2 – с. 64-68.

Ведель Е. Лірика Лесі Українки: діалог з європейською культурою/ Е.Ведель; [пер. з нім. О.Костюк]. – К: Академія. 2014. – 80 с.

Семененко В. – Нетлінність мрій: [історія кохання Лесі Українки] / В.Семененко//Семененко В. Невідомі кохання відомих українців/ В.Семененко. – Х.: Школа,2010. – с. 129-135.

10 іконостасей Лесі Українки: нестримна геніальність європейки і витончена українська душа [Елект. ресурс]//Радіо свобода:[сайт]. – [Б.м.], - режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/lesia-ukrayinka-10-faktiv/31096181.html> (дата звернення: 18.02.2021) - Назва з екрану.

Леся Українка: нестримна геніальність європейки і витончена українська душа

(До 150- річчя з дня народження Лесі Українки)

Досьє життя і творчості письменниці

Упорядник О.М.Ковбаса

КУ «Попільнянська публічна бібліотека»

13501, смт Попільня

вул. Богдана Хмельницького, 12

popilnya_zrb@ukr.net